

Coperta de I. OPRIȘAN

Coperta I: Pagină din manuscrisul Notarului Anonim al regelui Bela al III-lea, cea mai veche mărturie despre existența românilor în câmpia Panonică înainte de sosirea ungarilor pe acele locuri.

Coperta IV: Scena cu luptele de la 1330 în care oastea regelui Carol Robert de Anjou a fost sfărâmată la Posada (G. Popa-Lisseanu crede că undeva pe valea Oltului) de către ostașii lui Alexandru Basarab-Voevod (1330). Reproducere după *Cronica pictată de la Viena*.

Clapa I: Portretul fotografic al autorului.

Clapa IV: Coperta singurei ediții a cărții.

G. POPA-LISSEANU

ROMÂNII
ÎN
IZVOARELE ISTORICE
MEDIEVALE

Ediție îngrijită și prefață de
I. OPRIȘAN

Editura Saeculum I.O.
București, 2020

Weissenburg 233	Zeclius 261
Werböczy 260	Zeiller 51, 52
Wrede 55	Zekel 228
	Zeldepa v. Zaldapa 120
	Zercon 84, 86, 92, 94
	Zereth 203
	Zernes 109, 118
	Zetnocortus 119
	Zicideva 104, 119
	Zimmermann-Werner 66, 150, 233, 237
	Zips 95
	Zisnudeva 104, 119
	Zokel 257
	Zoltan 23, 230
	Zomus 230
	Zonaras 234, 248
	Zosimus 17, 44, 46, 47
X	
Xenopol 49, 50, 63, 185, 221	
Z	
Zaculi 191, 192	
Zagon 155	
Zala 152	
Zaldapa v. Zeldapa 117, 120	
Zalmoxes 50	
Zanes 110, 118	
Zapolia 260	
Zaporojeni 117, 120	
Zarica 214	
Zavolochisi 132	
Zălau 202	

CUPRINSUL

Prefața	5
Părăsirea Daciei	
I. Vopiscus și părăsirea Daciei	9
II. Eutropius și părăsirea Daciei	28
Năvălirile barbarilor	
a) Goții	
III. Ammian Marcelin, războiul cu goții	37
IV. Români în <i>Getica</i> lui Iordanes	57
b) Hunii	
V. Români în ambasadă de Priscus	72
VI. Procopius, peri ctismation sive <i>De aedificiis</i>	96
c) Slavii	
VII. Români în cronică de Nestor	122
VIII. Brodnicii în izvoarele medievale	143
d) Ungurii	
1. Primele cronici ungurești	
IX. Faptele ungarilor de secretarul anonim al regelui Bela	175
X. Români în cronică de Simon de Keza	186
2. Regii Arpadieni	
XI. Români în Raportul lui Ricardus	194
XII. Români în <i>Carmen miserabile</i> al lui Rogerius	198
3. Regii Arpadieni și Angevini	
XIII. Români în <i>Descriptio Europae Orientalis</i>	213
XIV. Români în <i>Chronicon pictum Vindobonense</i>	233
XV. Români în cântecele medievale	251
Indicele numelor proprii	263

PĂRĂSIREA DACIEI

I. VOPISCUS ȘI PĂRĂSIREA DACIEI

Despre părăsirea Daciei care este, după cucerirea acestei țări, cel mai important eveniment din întreaga noastră istorie primitivă, au scris patru autori latini care, trăind pe la mijlocul secolului al IV-lea, deci aproximativ o sută de ani după părăsirea provinciei lui Traian, ne-au lăsat mai multe date interesante asupra acestei chestiuni, așa de mult controversate în timpul din urmă. Ei sunt Flavius Vopiscus, Eutropius Aurelius Victor și Rufius Festus, acesta cunoscut în deobște sub numele de Sextus Rufus.

Dintre toți acești istorici, cel care a făcut obiectul unor cercetări mai amănunțite atât din partea istoricilor noștri cât și, mai ales, din partea istoricilor străini, a fost Flavius Vopiscus, autorul, între altele, al vieții împăratului Aurelian.

Flavius Vopiscus face parte, în același timp, și dintre autorii unei mari colecțiuni de biografii, așa numita *Historia Augusta*¹ care formează un întreg corp de biografii, scrise după modelul biografiilor lui Suetonius, *Vilae duodecim Caesarum* (de la C. Julius Caesar până la Domitian), corp de biografii care începe cu Hadrian (117) și sfârșește cu viața lui Carinus (285). — Traian, printr-o fatalitate a istoriei, este singurul care n-a avut parte nici de pana lui Suetonius nici de cea a autorilor istoriei Auguste.

Mai înainte de a cerceta cine este Flavius Vopiscus și ce valoare istorică are opera sa, să arătăm informațiunile ce ne dau, privitor la istoria noastră primitivă, scriitorii de mai sus:

Iată datele, în presupusa ordine cronologică, ale celor patru istorici.

1. *Aurelius Victor*. Vorbind în *De Caesaribus*, despre împăratul Traian, autorul ne spune:

---

¹ Autorii *Istoriei Auguste* sunt șase: Aelius Spartianus, Julius Capitolinus, Vulcatius Galicatrius, Aelius Lampridius, Trebellius Pollio și Flavius Vopiscus.

Quippe primus, aut solus etiam, vires Romanes trans Istrum propagavit, domitis in provinciam Dacorum pileatis, Sacisque nationibus, Decibalo rege ac Sardonio. Castra suspectioribus atque oportunis locis exstructa; ponsque Danubio impositus ac deductae coloniarum pleraeque¹.

Vorbind despre Licinius Gallienus zice:

„Et amissa trans Istrum, quae Traianus quaesierat. Ita quasi ventis undique saevientibus, parvis maxima, una summis orbe toto miscebantur².”

Descriind domnia lui Diocletian (234–306) ne dă informațiunea:

„Et interea caesi Marcomani, Carporumque națio translata oinnis in nostrum solum, cuius fere pars iam turn ab Aureliano erat³.”

Sub domnia lui Constantin ne spune:

„Et interea Gothorum Sarmatarumque stratae gentes – nu ne arată anume localitatea – et pons per Danubium ductus castraque castellaque pluribus locis commode posita⁴.”

2. *Rufius Pestus*. În *Breviarium rerum gestarum populi Romanii*, scris din ordinul împăratului Valens (364–378) ne dă următoarea informațiune:

Traianus Dacos sub rege Decibalo vicit, et Daciam trans Danubium in solo barbarico provinciam fecit, quae in circuitu decies centena millia passuum habuit, sed sub Gallieno imperatore amissa est; et per Aurelianum, translatis extinde Romanis, duae Daciae in regionibus Moesiae (ac Dardaniae) factae sunt⁵.

3. *Eutropius*. În *Breviarium historiae Romanae*, scris la îndemnul aceluiași Valens, ne spune, vorbind despre Traian:

Romani Imperii, quod post Augustum defensum magis, fuerat, quam nobiliter ampliatum fines longe lateque diffudit: urbes trans Rhenum in Germania reparavit: Daciam, Deceballo victo, subegit,

¹ *De Caesaribus* XIII.

² *De Caesaribus* XXXIII.

³ *De Caesaribus* XXXIX.

⁴ *De Caesaribus* XLI.

⁵ *Breviarium rerum gestarum*, VIII.

provincia trans Danubium facta in his agris, quos nunc Thaiphali habent, Victoali et Thervingi. Ea provincia decies centena millia in circuitu tenuit¹.

Vorbind despre Hadrian, Eutropius zice:

Idem de Dacia facere conatum amici deterruerunt, ne multi cives romani barbaris traderentur, propterea quod Traianus, victa Dacia, ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat, ad agros et urbes colendas. Dacia enim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta².

Sub domnia lui Gallien, Eutropius ne spune:

Alamanni, vastatis Gallis, in italiam penetraverunt. Dacia, quae a Traiano ultra Danubium fuerat adiecta, amissa est. Graecia, Macedonia, Pontus, Asia vastata per Gothos. Pannonia a Sarmatis Quadisque populata est³.

Vorbindu-ne despre Aurelian, născut în Dacia Ripensă, Eutropius adaugă:

Provinciam Daciam, quam Traianus ultra Danubium fecerat, intermisit vastato omni Illyrico et Moesia, desperans eam posse retineri, abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit, et est in dextra Danubio, in mare fluenti, cum antea fuerit in laeva⁴.

4. *Flavius Vopiscus*. În *Vita Aureliani*, Vopiscus ne spune:

Cum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam trans Danubium Daciam a Traiano constitutam, sublato exercitu et provincialibus, reliquit, desperans eam posse retineri, abductosque ex ea populos in Moesiam collocavit, appellavitque suam Daciam, quam nunc duas Moesias dividit⁵.

Apprecierea operii lui Vopiscus. În introducerea sa la viața lui Aurelian, Flavius Vopiscus, ne spune că pe când se găsea, după sărbătorile zeitei Cibela în trăsura de gală a lui Iulius Tiberianus, prefectul orasului, acesta, fiind rudă cu Aurelian – ex eius origine sanguinem duceret – l-a îndemnat să descrie viața împăratului, spunându-i că-i va pune la dispoziție cărțile și documentele din

¹ *Breviarium hist. Romanae*, VIII, 2.

² *Breviarium hist. Rom.*, VIII, 6.

³ *Breviarium hist. Rom.*, IX, 8.

⁴ *Breviarium hist. Rom.*, IX, 15.

⁵ *Aurelianus*, XXXIX.

biblioteca Ulbiană. Tot cu această împrejurare, venind vorba despre Trebellius Pollio care scrisese viețile împăraților precedenți lui Aurelian, și de care se plângea că le-a compus cu destul de multe inexactități și prea pe scurt – *incuriose el breviter* – Flavius Vopiscus i-a răspuns că nu există istoric să nu fi povestit și lucruri inexacte, citând, între alții, pe Livius, Sallustius și Tacitus. Prefectul atunci i-a spus: „Scrie cum îți place și eu voi fi multumit cu gândul că oricare ar fi inexactitățile tale tu te găsești în tovărășia celor mai mari istorici romani“.

Inexactitățile și exagerările lui Vopiscus se văd la tot pasul. Căci, deși descrierea vieții lui Aurelian o face după documentele din arhiva bibliotecii Ulbiane, Aurelian ne este prezentat totuși ca unul dintre cei mai mari generali, un model incomparabil – dux magni totius exempli – asemenea cu Corvinii și Scipionii, liberatorul Iliriei, restauratorul Galliei, ca unul care a redat integritatea imperiului – rempublicam in integrum reddidit – ca unul care a biruit pe Suevi, pe Sarmati și pe Marcomani, ca unul care a învins pe barbari în Thracia, pe Goti la nordul Dunării și care a meritat supranumele de Carpicus, Gothicus, Sarmaticus, Armeniacus, Parthicus și Adiabenicus, raportând triumf asupra Orientului și Occidentului – de Oriente et Occidente triumphum Romanis oculis exhibuit¹.

Dar, deși născut în Dacia Ripensă, Aurelian este silit totuși să părăsească Dacia, cu toate strălucitele sale victorii. Iată cum se exprimă, în traducere, despre acest fapt istoric sau mai bine zis panegiristul său, Flavius Vopiscus.

„Văzând Iliria devastată și Moesia pierdută și disperând de a mai putea păstra Dacia pe care Traian o făcuse provincie romană dincolo de Dunăre, a părăsit-o, retrăgând armata și pe provincialii; popoarele scoase din ea le-a așezat în mijlocul Moesiei pe care a numit-o Dacia sa², care acum desparte cele două Moesii“³.

Față de nenumăratele elogii ce întâlnim aduse împăratului Aurelian în cele 50 capitole din câte se compune biografia acestuia, elogii al căror ecou l-am semnalat în titlurile de mai sus, mărturisirea neputinței împărațului de a păstra Dacia cucerită de Traian și nevoia imperioasă de a trece peste Dunăre legiunile și pe locuitorii provinciei – exercitu et provincialibus – pare cel puțin anacronică și nu ne putem

¹ *Aurelianus*, XXX, XXXIII.

² În loc de *suam* unii comentatori cred că trebuie să citim *eam*.

³ *Aurelianus*, XXXIX.

explica această lipsă de consecvență. Contrazicerea în concepția scriitorului este cu atât mai bătaoare la ochi cu cât însuși Aurelian s-a născut în Dacia Ripensă. Și chiar constatarea lui Vopiscus că Aurelian s-a născut în Dacia Ripensă – sau la Sirmium – este curioasă, câtă vreme, în timpul nașterii acestui împărat, nu exista această provincie.

O contrazicere evidentă se constată și în citatul de mai sus¹, căci dacă Iliricul a fost devastat și dacă Dacia a fost pierdută – vastatum Illyricum et Moesiam deperditam – ce rost mai avea strămutarea acolo, în niște țări bătute de dușmani și pierdute pentru romani, a locuitorilor din provincia lui Traian?

Flavius Vopiscus, ca și alți scriitori din aceeași epocă, scrie după comandă. El nu putea să refuze pe prefectul orașului, pe Iunius Tiberianus, să scrie o carte de laudă pentru ruda împărătească a acestuia. Și atunci părăsirea Daciei trebuia astfel prezentată ca să nu se restrângă nici un blam asupra împăratului. Nu trebuia să i se aducă lui Aurelian imputarea că după o stăpânire de mai bine de 160 de ani, a fost silit să părăsească o țară, a cărei cucerire constituia gloria imperiului și a unuia dintre cei mai mari împărați. Efectul dezastruos ce ar fi făcut asupra contemporanilor și asupra urmașilor părăsirea unei provincii prospere, *Dacia felix*², trebuia cu orice chip înlăturat. Și atunci Flavius Vopiscus care ne-a prevenit de la început că nu are să țină prea mult la adevărul istoric – dacă cumva pasagiul nu va fi fost interpolat de vr-un copist de mai târziu – a trecut peste Dunăre dintr-un singur condei pe toți provincialii din Dacia, scăpându-i astfel de orice primejdii din țara lor. Iar afirmațiunea d-lui L. Tamás-Tremblay că *Dacia* a fost numită *Felix*, în speranța recuperării ulterioare a acestei provincii, ni se pare neserioasă³.

¹ Contrazicerea a fost semnalată de d. N. Iorga, *Le problème de l'abandon de la Dacie par l'empereur Aurélien*, în *Revue hist. du sud-est europ.*, I, 1–3 și în urmă de C. C. Giurescu *Ist. Rom.* I, p. 164.

² Pe o monedă din timpul lui Aurelian (a. 271) se poate citi *Dacia Felix*. Cf. Cohen, *Médailles impériales*, VI, No. 73–74.

³ L. Tamás, *Romanus, Romans et Roumains dans l'histoire de la Dacie Trajane* în *Archivum Europae Centro-Orientalis*, I, p. 78.

Învinuirea ce i s-ar fi adus lui Hadrian, semnalată în pasagiul din Eutropius, de a fi lăsat în mâna barbarilor mulți cetățeni romani – mulți cives romani barbaris traderentur – în cazul când el ar fi părăsit Dacia¹, numai după douăzeci de ani de la ocuparea ei, ar fi fost și mai apăsătoare pentru Aurelian, dacă această părăsire s-ar fi făcut după o sută șazeci de ani de stăpânire romană. De aceea, ca să scape pe împărat de această grea imputare. Vopiscus atribuie lui Aurelian trecerea tuturor romanilor din Dacia lui Traian într-o nouă Dacie, în Dacia din Moesia². Și, desigur, pentru multă lume și mai ales pentru prietenii împăratului, invenția lui Vopiscus sau a aceluia de la care ea va fi pornit, va fi fost bine primită. Au fost două Dacii sau trei la nordul Dunării, două și chiar trei, s-au creat și la sudul acestui fluviu.

S-a crezut într-o vreme că Vopiscus ar fi fost un contemporan al împăratului Aurelian. Studiile ce s-au făcut însă în timpul din urmă asupra operii sale au dovedit că el a scris cu mult mai târziu.

Cel dintâi care a supus la o analiză critică scrierile acestui istoric a fost învățatul german H. Dessau, care, în urma unor studii amănunțite, a ajuns la concluzia că autorul descrierii vieții lui Aurelian este un mistificator din epoca împăratului Teodosie (379–395) și care a falsificat nu numai datele privitoare la Aurelian, dar și datele privitoare la celelalte vieți ale împăraților. Și, în cel mai bun caz, când nu ar fi el singurul falsificator, alții la fel cu el, din aceeași epocă, au falsificat descrierea vieții împăraților.

Critica lui Dessau a provocat o întreagă serie de studii asupra *Istoriei Auguste* și s-a produs o întreagă literatură asupra chestiunilor ridicate de Dessau³. La discuția aceasta au luat parte mai mulți istorici, între care Mommsen⁴ Hohl⁵ și alții¹.

¹ Eutropii, *Breviarium*, VII, 6.

² Eutropii, *Breviarium*, IX, 15, ne vorbește despre *cives romani ex urbibus et agris*, iar Vopiscus despre *exercitus et provinciales*. Nu credem că cele două feluri de exprimare ar însemna unul și același lucru.

³ H. Dessau, *Ueber Zeit und Persönlichkeit der Scriptores historice Augustae*, in *Hermes* XXIV, 1889. – *Ueber die Scriptores historice Augustae*, *Hermes*, XXVI, 1892. *Die Ueberlieferung der Scriptores historiae Augustae*, *Hermes*, XXIX, 1894.

⁴ Th. Mommsen, *Die Scriptores historice Augustae*, *Hermes* XXV, 1890.

⁵ E. Hohl, *Vopiscus und die Biographie des Kaisers Tacitus*, *Klio*, XL, 1911 – *Vopiscus und Pollio*, *Klio*, XII, 1912 – *Kent Entrop einen Usurpator*

Prin aceste studii s-a făcut dovada că cei șase scriitori ai istoriei Auguste au utilizat atât *De Caesaribus* din 360 ai lui Aurelius Victor cât și *Breviarium historiae Romanae* din 369, al lui Eutropius, precum și *Breviarium rerum gestarum*, tot din 369, al lui Rufius Festus. Nu numai atât, dar se constată în *Istoria Augusta* aluziuni evidente la epoca lui Valentinian (364–375) și a lui Teodosie cel Mare (379–395)². Aceasta este o dovadă că Vopiscus a scris în timpul împăratului Teodosie, sau chiar după acest timp³.

Dar, studiul comparativ al textelor celor șase scriitori ai vieților împăraților⁴ a dus și la alte concluziuni. Vopiscus ar fi aceeași persoană cu Trebellius Pollio și cu Vulcatius Gallicanus și că cele șase nume ar fi nume fictive, iar ca autor al *Istoriei Auguste* ar fi una și aceeași persoană. Explicarea numelui lui Vopiscus ne-o dă Plinius într-o informație pe care ne reținem de a traduce: Vopiscus appellabant e geminis, qui retenti utero nascereatue, altero interempto abortu⁵.

Deci, întrucât Flavius Vopiscus este un nume inventat – de aceea nici nu mai căutăm să-i descriem viața – un pseudonim din epoca teodosiană, aproape o sută cincizeci de ani după părăsirea Daciei de Aurelian, și întrucât el s-a inspirat în compunerea lucrărilor sale din scrierile predecesorilor săi, Aurelius Victor, Eutropius, Rufius Festus și, desigur, și de ale altora, și întrucât, în sfârșit, el face operă tendențioasă, o operă de comandă, urmează că nu putem pune prea mult teame pe afirmațiunile sale și că istoriografia maghiară, pornește

Trebellianus, *Klio* XIV, 1915. *Zür Textgeschichte der Historia Augusta*, *Klio*, XV, 1917.

¹ A se vedea bibliografia chestiunii în Pauly-Wissowa, *Real-Encycl. Historia Augusta*.

² *Iudicia carpentum*, de care vorbește Vopiscus, în cap. I din *Vita Aureliani*, a fost acordat prefectului din Roma, lui *praefectus urbi*, de abia în anul 384.

³ *Izv. Ist. Rom.*, IX, p. 30. În *Introducerea* noastră la *Viața lui Aurelian*, am scos în evidență utilizarea lui Eutropius de Vopiscus și apropierea dintre textele celor patru istorici de mai sus.

⁴ Mommsen a propus ca în loc de *Historia Augusta* să se spună *Vitae Caesarum* și istoriografia germană i-a adoptat propunerea.

⁵ Plinius, *Nat. hist.* VII, 10.

de la o premisă falsă, atunci când ia de bază spusele acestui scriitor, privitor la părăsirea Daciei de către Aurelian.

Ne rămâne, prin urmare, numai afirmările lui Aurelianus Victor, Eutropius și Rufius Festus și constatăm înainte de toate că și acestea s-au produs numai la o sută de ani, după ce s-a petrecut evenimentul istoric al părăsirii provinciei de la nordul Dunării.

Dacă însă autorul pseudonim al descrierii vieții lui Aurelian a putut înțelege prin *exercitus et provinciales* legiunile romane și populația civilă a dacilor romanizați, atât Rufius Festus prin *translati deinde Romanis*, cât și Eutropius prin *abductos Romanos ex urbibus et agris*¹ nu puteam înțelege decât populațiunea romană, nu și pe cea a dacilor romanizați. Căci, oricât de intensiv se va fi făcut colonizarea noii provincii a Daciei lui Traian și oricât de puternică va fi fost romanizarea ei prin coloniști, nu ne putem închipui că vor fi fost cu totul și peste tot locul nimicite populațiunile traco-dace de la nordul Dunării.

L. Tamás și înaintea sa And. Alföldi, cred că prin provincialibus al lui Vopiscus, ca și prin Romanos ex urbibus et agris al lui Eutropius, ar fi să se înțeleagă ultimele resturi ale populațiilor romane din Dacia, trecute peste Dunăre de Aurelian care a desăvârșit numai evacuarea populațiilor urbane, începută sub împăratul Galien, că adevărata evacuare s-ar fi făcut sub Galien, iar că Aurelian n-a făcut decât să tragă concluziunile finale². Cât privește populațiunea dacilor romanizați, aceștia aproape n-au existat, căci zice L. Tamás: „Les Daces quoique écrasés, restèrent toujours ennemis de l' Empire et la latinisation ne fit des progrès que dans ces petits groupes qui avaient survécu à la conquête. La majorité de la population se ramassa, par contre au delà des frontières pour y ébaucher des plans de vengeance contre les conquérants”³.

Dacii care făceau parte din marea seminție a tracilor, cel mai mare popor din antichitate, după indieni⁴, erau numai o ramură din

¹ Aurelius Victor nu ne spune decât *amissa sunt quae Traianus quaesierät*.

² Tamás, *op. cit.*, p. 74.

³ Tamás, *op. cit.*, p. 63.

⁴ Herodot, *Hist.*, V, 4.

acești traci și ei numai în câteva împrejurări au putut fi aduși să se constituie în unitate națională și să se strângă laolaltă sub același sceptru. Ei au putut fi nimiciți de romani ca organizație politică și țara lor a putut fi prefăcută în provincie romană. Dar, ca populațiune, ei au rămas pe loc și s-au romanizat, după cum s-au romanizat și tracii de peste Dunăre și după cum s-au romanizat și geții din Dobrogea, altă numire dată acelorași traco-daci. Evident au mai rămas în regiunile nordice și răsăritene ale teritoriului lor populațiuni dace necucerite, au mai rămas *dacii cei liberi*.

Ca o dovadă de necontestat a perpetuității populațiilor traco-dace la nordul Dunării avem, în afară de bogata nomenclatură de râuri și de localități ce întâlnim în regiunile nordice ale fostei Ungarii, nomenclatură traco-dacă, și existența Carpilor, de la care ni s-a păstrat numele de Carpați¹, popor care, la venirea goșilor dispre miazănoapte, se unesc cu ei și fac chiar incursiuni împreună cu ei, în sudul Dunării.

Acești Carpi pe care îi întâlnim, secole înainte de cucerirea Daciei, sub numirea de carpizi și carpieni, iar mai târziu sub denumirea de Carpo-daci, au atacat în mai multe rânduri armatele romane și, deși ni se spune că sub Dioclețian ar fi fost trecuți cu toții, – omnes – peste Dunăre, totuși sub Valens (365–378) ni se vorbește de un *vicus Carporum*, lângă acest fluviu, nu în centrul imperiului și în timpul hunilor ei se unesc cu aceștia ca să invadeze teritoriile romanilor.

Carpții aceștia, care sunt daci curați, nu și-au părăsit niciodată cu totul țara lor și ca ei vor fi făcut desigur și ceilalți daci romanizați. Căci ne spune istoricul grec Zosimus care a trăit pe la anul 500: „S-au mai întâmplat în timpul lui Teodosie și alte evenimente fericite, căci el a respins pe Sciri și pe Carpodaci, uniți cu hunii și înfrângându-i în război i-a făcut să se întoarcă peste Dunăre, în locuințele lor, adică în vechea Dacie”².

¹ Cf. *Izv. Ist. Rom.*, XIII, p. 21.

² Zosimus, *Historiae*, IV, 34, p. 213 ed. Bonn.

Asupra aceluiași eveniment al părăsirii Daciei, ceilalți istorici latini de mai târziu, ca bunăoară gotul Iordanes¹, precum și istoricii greci, nu fac decât să reproducă părerile lui Eutropius.

Astfel, istoricul grec din veacul al VI-lea, Malalas, ne spune numai atât că Aurelian a prefăcut Dacia de lângă Dunăre. Dacia Parapotamia, în provincie romană², iar Syncellos, istoric din secolul al IX-lea, că Aurelian a trecut pe bărbați și pe femei din Dacia Traiană în mijlocul Moesiei, numind-o Dacia³.

Lexicograful Suidas, care a trăit pe la mijlocul secolului al X-lea ne dă pur și simplu traducerea în grecește a cunoscutului pasagiu din Eutropius⁴.

Terminând citatele din scriitorii medievali, privitoare la părăsirea Daciei, nu putem trece cu vederea pe scriitorul latin Lactantius, aproape un contimporan al acestor evenimente. Vorbind despre Maximian, ginerele împăratului Diocletian, ne spune că mama acestuia era de peste Dunăre – mater eius Transdanuviana – care, de frica invaziei Carpilor, a trecut peste acest fluviu, în Dacia cea nouă, – în *Dociam novam*. Faptele s-au petrecut desigur după părăsirea Daciei de legiunile romane, deci după evacuarea poruncită de Aurelian⁵.

Retragerea legiunilor. Dar, dacă Aurelian a fost un mare împărat, după cum ni-l prezintă izvoarele istorice, de ce totuși a părăsit Dacia în prada barbarilor? De ce el, născut în părțile dunărene, a îngăduit să se piarză o provincie atât de bogată, atât de prosperă?

Dacia n-a fost pierdută; ea a fost părăsită. Faptul acesta era în conștiința tuturor. De aceea a și putut să spună istoricul Ammian Marcellin, cu o sută de ani mai în urmă (a. 363): „nici o părticică din

¹ Iordanes, *Romana*, 217. El ne spune numai: *evocatis exinde legionibus*.

² Ioan Malalas, *Chronographia*, LXII, p. 301, ed. Bonn.

³ Georg Syncellos, I, p. 721, ed. Bonn.

⁴ Suidas, *Lex.*, sub voce.

⁵ Lactantius, *De mort. persecutorum*, c. 9. L. Tamás, *op. cit.*, p. 68 ar vor să scoată din acest fapt un argument împotriva continuității romanilor în Dacia lui Traian, deși, după noi, el este o dovadă tocmai a neevaluării complete din Dacia a acestor romanici.

pământul nostru n-a fost cedată dușmanului de vreun împărat sau de vreun consul. Răsfoind analele, niciodată, de când e lumea, nu se va putea dovedi aceasta¹.

Nici un război n-a pierdut împăratul Aurelian în Dacia ca să fi motivat părăsirea acestei provincii. Ba din contră el a biruit pe goți care, împreună cu carpții invadaseră această țară și a putut chiar să ia, după cum am văzut, titlul de Gothicus și de Carpicus.

Dacia, prin urmare, n-a fost pierdută în urma unui război nenorocit. Ea a fost părăsită temporar, din motive ce interesau apărarea imperiului. De aceea nu se găsește nici un singur reproș, nici o singură imputare care să i se fi făcut acestui împărat pentru pierderea Daciei.

De ce, cu toate acestea, a părăsit Aurelian această provincie, pentru care avea o simpatie deosebită, în care era adorat² și pe care ar fi fost firesc să o fi apărat cu orice preț, cu orice risc?

Cucerirea Daciei o făcuse Traian nu atât ca să scape de un dușman, cum erau dacii, în mijlocul cărora romanii știuseră să se infiltreze și să-i aducă, de multe ori, în sfera lor de influență. Cucerirea acestei provincii Traian a făcut-o mai ales cu scopul de a fi mai bine apărată linia Dunării, pe de o parte, iar, pe de altă parte, spre a-și crea și în Ardeal un stăvilar puternic, un bulevard de apărare împotriva dușmanilor năvălitori și cărora ar fi putut să le cază, la un moment dat, în spate sau în coaste, dacă ar fi încercat să pătrundă în imperiul roman, fie prin văile Siretului și ale Prutului, dinspre răsărit, fie prin valea Tisei, dinspre apus.

Noi, cei de astăzi, cu felul nostru de a gândi, nu ne putem da seama de ceea ce se petrecea în lumea veche de odinioară. După cum am observat-o și altă dată, starea normală în antichitate era starea de război. În fiecare zi se putea ivi la marginea imperiului un dușman primejdios. Spre a evita primejdiile trebuiau luate neconținut măsuri de precauțiune. Și în vederea acestor măsuri a cucerit Traian Dacia,

¹ Ammianus Marcellinus, *Rerum gestarum lib.*, XXV, 9.

² Se pare că în colindele noastre se face o amintire despre acest împărat în refrenul *Ler, Oller, Relui, Doamne*. Cf. și P. Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, ediț. 1883, p. 27.